

Jelenkort a múzeumba

Owain Rhys: *Contemporary Collecting. Theory and Practice.*
Edinburgh: MuseumsEtc, 2011. 163 p.

A karcsú kötet a múzeumi „kortárs gyűjtés” főbb kérdéseivel foglalkozik. Szerzője – bár képzettsége szerint régész – többéves múzeumpedagógiai munka után lett a „kortárs élet kurátora” a hét egységből álló Nemzeti Múzeum Wales egyik intézményében, a szabadtéri múzeumban (St Fagans: National History Museum). Ezt a ma még ritka, kivételes múzeumi feladatkört a Leicesteri Egyetem múzeumi programjában szerzett képzés után nyerte el 2007-ben. A kötet disszertációja nyomán készült. Ebben arra törekszik, hogy a kortárs gyűjtésről gyakorlati hasznú elemzést készítsen, amely fogódzót, modellt adhat a walesi múzeumok s elsősorban saját intézménye számára.

Az angol nyelvű múzeumi diskurzusban a *contemporary collecting* a jelenben folyó s a jelen megőrzését célzó gyűjtőmunkát jelöli, de mint fogalom nehezen definiálható. A *kortárs* jelző a múzeumi gyakorlatban egyaránt jelenthet a mához viszonyított több évtizedes előzményt, néhány évre korlátozódó közvetlen múltat, vagy jelezheti a jelenlegi, az aktuális időpontot. A gyűjtés jelentése sem magától értetődő, mert a jelenkor vonatkozásában sem a módszer, sem a cél meghatározása nem automatikusan ugyanaz, mint a klasszikus múzeumi műtárgygyűjtés esetében.

A szerző joggal szűkíti le munkáját a történeti vagy társadalmi múzeumokra. A társadalom történeti változásait megörökítő múzeumok, illetve a társadalmi kérdésekkel foglalkozó intézmények esetében a mai gyűjtés jelentősége s egyben módszertana más jellegű, mint a művészeti, a tudományos vagy a természettudományos múzeumoknál. A kötet a brit szóhasználat szerint a *social history museums* kifejezést használja, ami a szigetországban elsősorban a városi – várostörténeti – múzeumokat jelöli. Kapcsolódó terminus az újabban nálunk is terjedőben lévő francia eredetű kifejezés, a „társadalmi múzeum” – *musée de société* is. Ezek rokonságot mutatnak a mi fogalmaink szerint a néprajzi, az agrártörténeti vagy mezőgazdasági múzeumokkal, a skanzenekkel, de akár a honismereti múzeumokkal, tájházakkal is.

A szerző szerint erre a múzeumtípusra a változások ellenére a múlthoz kötöttség jellemző. Ezt a viktoriánus korból ránk maradt előítéletnek nevezi, mert akkor alakult ki az a felfogás, hogy a múzeumok feladata a letűnt korokkal való foglalkozás. Ma azonban egyre több múzeum szabadul meg ettől az előítélettől, és bekapcsolódik a mai kulturális, társadalmi élet megfigyelésébe, dokumentálásába. Mind elfogadottabbá válik, hogy a múzeumok kötelessége a jelen rögzítése és megőrzése a jövő generációi számára. Ennek fogalma a kortárs gyűjtés, amellyel kapcsolatban a múzeumok régóta gondban vannak. A szerző idézi az Amerikai Múzeumi Szervezet egy 1939-es dokumentumát, amely szerint a jelen gyűjtésének nehézsége abban az ellentmondásban áll, hogy túl sok a könnyen begyűjthető anyag, miközben a kiválasztás szempontjait

nehéz meghatározni. A jelenből választani megőrzésre érdemes dolgokat sokkal nehezebb, mint a történetileg ránk maradt tárgyakból válogatni, s az előbbi sokkal kevesebb élvezetet nyújt, mint a letűnt tegnap világában elmélyedni. Ez az érzés nálunk is jól ismert. Sőt azt is tapasztaljuk, hogy a múlt nemcsak élvezetesebb, hanem a múzeumi presztízst is meghatározza. A történeti múzeumokban az egyes korszakok valóságos értékskálán helyezkednek el – a hierarchia alján a 20. századdal. A jelenkor pedig valami olyasmi, amivel komoly társadalom- vagy kultúrtörténeti múzeum nem foglalkozik. A múlt és a jelen 19. századi oppozíciója máig hatóan megterheli a múzeumi gyakorlatot.

A szerző három módszert követ: elméleti, történeti és tartalmi megközelítésben igyekszik összefoglaló képet adni a történeti múzeumok jelenkorral kapcsolatos tevékenységéről. Az első fejezet négy koncepcionális kérdést taglal. Ezek mindegyike a bevett múzeumi gyakorlattal szemben számít eltérő felfogásnak, újdonságuk a hangsúlyeltolódásból származik. Előbb a tárgyak vagy alternatív reprezentációs formák kérdéséről taglalja. A jelenkorkutatás régi – nálunk is jól ismert – dilemmájáról van szó: tárgyat gyűjtünk, vagy csak dokumentáljuk? Az írásos, képi, digitális dokumentáció számtalan lehetőséget nyújt a mai élet megörökítésére, de a valóságos tárgy érzelmi forrásértéke a mai tárgynál sem helyettesíthető mással, tehát a múzeumok a tárgyak gyűjtéséről sem mondhatnak le. Ezt követően a tárgyak forrásértékét társadalmi vonatkozásaik alapján vizsgálja, s azt a kérdést teszi föl, hogy tárgyakat vagy tapasztalatokat gyűjt-e a múzeum. A mai gyűjtésben jobban ki kell, ki lehet aknázni azt a lehetőséget, hogy az emberek megkérdézhető, illetve maguk is minduntalan tanúságot tesznek tárgyakkal kapcsolatos felfogásukról, érzéseikről. A múzeumok akkor tudják legjobban hasznosítani a közösségi tapasztalatokat, ha nem a maguk szakértelmét abszolutizálják, s visszafogják a múzeumi tárgyfetisizmust. A következő probléma a populáris kultúra múzeumban való megörökítésének kérdése. Ez a múzeumi értékrendszerhez képest radikálisan új anyag az 1960-as évektől jutott be egyes – főleg amerikai – múzeumokba. Ám alapjában még mindig nagy az idegenkedés a tömeges, olcsó anyagokból készült, értéktelennek tartott tárgyak gyűjtésétől. A negyedik téma a „mindenki gyűjt” jellegzetes mai jelensége, amely a jelenkor megörökítése szempontjából új helyzetet jelent a múzeumok számára. Ezen a téren is a nyitás, a partnerség a követendő út. A múzeum és a gyűjtők együttműködése a jelenkor megörökítésében azért az egyik leghasznosabb irány, mert ezáltal a múzeum jelentősen ki tudja tágítani megfigyelői horizontját. A jelenkori kultúra megismertetése szempontjából nagy siker volt Angliában az 1990-es években a People's Show Festival, amelynek keretében több mint ötven múzeum mutatott be egyéni gyűjteményeket.

A második fejezet a jelenkori gyűjtés történetét vázolja fel. Ennek erőssége, hogy a kötelezőn, a svéd SAMDOK-on kívül kevésbé ismert példákra is kitér, bár csak Angliával és az Egyesült Államokkal foglalkozik. Míg a svéd gyakorlat a szisztematikusság és a kooperáció miatt számít modellértékűnek, az amerikai a szociológiai, antropológiai módszerek érvényesítéséért és a tömegkultúra efemer világának rögzítéséért. Nagy-Britanniában tanulságos előzmény a tömeges magatartásformák extenzív felmérése az 1940-es években (*Mass Observation Project*) vagy a következő évtizedben a walesi mesterségek és hagyományok etnográfiai leletmentő felmérése. Az elmúlt évtizedben néhány innovatív városi múzeum – Museum of London, Tyne & Wear Museums, Mu-

seum of Liverpool – tett figyelemre méltó kísérletet arra, hogy közösségi programokba ágyazott módszereket kövessen. A szerző egy minifelmérést is készített. Heten válaszoltak kérdéseire, melyeket a várostörténeti muzeológusok kortárs gyűjtésre specializálódott hálózatának tagjaihoz küldött ki. A válaszokból leginkább az derült ki, hogy a jelenlegi angliai gyakorlat heterogén, ahány ház, annyi felfogás és módszer jellemző, s mindenki az intézményközi koordinációt és a kortárs gyűjtés kiterjesztését szorgalmazza.

A harmadik rész teljes egészében azzal foglalkozik, hogy mi történik Walesben a 21. század dokumentálása, gyűjtése terén. Figyelmet érdemel, hogy a gyűjtemények s következésképpen az állandó kiállítás hiányosságaiból indultak ki. Ki és mi maradt ki a múzeum eddigi gyűjtési irányjaiból? Milyen társadalmi csoportok, közösségek hiányoznak? Mik a jelenkori jellemző tapasztalatok, és mit lehet ezekből a múzeumban látni? És a fő kérdés: mi ma Wales? Itt „köszön vissza” mindaz, amit a szerző a kortárs gyűjtés tematizálása során az általános részekben taglalt. Vagyis: a jelenlegi gyűjtemények hiányosak, korunkról nem adnak képet. Ahhoz, hogy a múzeumok a „jelent a jövőnek megőrizték” (19. p.), világos, hatékony gyűjtési politikát kell kialakítani. Ennek lényege, hogy a meglévő gyűjtemények alapján, különböző szerzeményezési módszerek érvényesítése mellett világos célokat kell meghatározni. Az eddigi kísérletek támpontokat adnak, amelyek számbavétele elősegíti a tudatosan tervezett, aktív és jól megválasztott fókuszpontok szerint végzett gyűjtést. Függelékben olvasható a Nemzeti Múzeum Wales 2009 és 2014 közötti évekre vonatkozó kortárs gyűjtési stratégiája és az ennek alapján megfogalmazott konkrét gyűjtési terve. Ezekből s a szerző kommentárjaiból kirajzolódik, hogy a jelenkutatás a nemzeti múzeum minden tagintézményére kiterjed, keresik az együttműködést helyi társintézményekkel, gyűjtőkkel, s többféle módszert igyekeznek érvényesíteni, beleértve a webkettes technológiát is. A lényegét a szerző abban látja, hogy megpróbálnak „elmozdulni Wales hagyományos, kurátor vezette, tárgyközpontú interpretációjától az embereket a központba állító megközelítés felé, amely a pluralitás, a többféle történet és az egyenlőség kérdéseit veti föl” (88. p.). Ez lehet a válasz Gaynor Kavnagh számunkra is tanulságos meglátására: „a hagyományos a tagadás eufemizmusa” (88. p.).

A kötetből kirajzolódik, hogy az új gyűjtés a múzeumi szerepek és funkciók, az autoritás és a bevett múzeumi tevékenységi formák szempontjából változásokat eredményez. Újdonságot főleg azoknak a múzeumoknak jelent, amelyeknek nincs gyakorlatuk az aktív gyűjtésben, a társadalomkutatásban és a különböző társadalmi csoportokkal való együttműködésben. Ennek fényében úgy tűnik, hogy az etnográfiai múzeumok határozott előnyt élveznek. A szerző ezt így nem mondja, de saját tapasztalataink mellett az ő szavaiból is érezhető. Megelégedésre azonban nincs ok, a terepmunka, az interjútechnika ismerete önmagában még nem jár együtt szemléletváltással és a mai mindennapi élet programszerű múzeumi dokumentációjával. Ha nem így lenne, nem lenne a kortárs gyűjtés még mindig embrionális fázisban. A kötet aktuális állapotot rögzít, amikor a szerző azt hangsúlyozza, hogy a mai gyűjtés legújabb irányzata a társadalmi csoportokkal, közösségekkel való együttműködésre – a participációra – alapozott múzeumi munka. Ez a módszer szerteágazó kísérleteket jelent. Nem is annyira kutatási metodológiáról van szó, mint általános szemléletmódról. Jelentősége sokkal inkább a közösségi együttműködési folyamatban rejlik, mint annak eredményében,

a tárgyak pusztá begyűjtésében, legyenek azok bármilyen jól dokumentálva is. A kulcs nem a hagyományos „mentés”, hanem a társadalmi együttműködés. Ez világosan jelzi a muzeológus helyzetében és szerepében bekövetkezett lényeges változásokat. A kötet fő mondanivalója, hogy a mai kortárs gyűjtés a múzeum és a társadalom közötti hagyományos viszony átalakulásával jár együtt. Ennek az átrendeződésnek részben okozója, részben az új kapcsolatrendszer egyik jól látható tényezője is.

A jelenkori gyűjtéssel szemben gyakorlati érvként a múzeumi raktárak telítettségét is fel szokás hozni. A szerző is utal erre az első fejezetben. A „túl sok” az 1990–2000-es évek jelszava volt, ami nem kedvezett az anyag gyarapításának, különösen nem a fogyasztói társadalomra jellemző tárgybőség megőrzésének. Az elmúlt két évtized a gyűjteménygondozás – *collection management* – szakszerűsödésének jegyében telt. A gyűjtemények fenntartásának, a megelőző műtárgyvédelemnek a költségei, a gyűjtemények racionalizálása Nyugat- és Észak-Európában, valamint Amerikában inkább a selejtezés elvi és gyakorlati kérdéseit állították előtérbe, mint a gyarapítását. Közben ez a gyűjteményközpontú szemléletmód egyre jobban elterjedt, jószerével váratlan ellenhatásként az elmúlt pár évben újra téma a gyűjtés-gyarapítás kérdése. Kiderült: a múzeumok nem zárkozhatnak be régi gyűjteményeikbe, az egykor volt időkbé.

A kötet az újabb lendület terméke. Nagyjából egy időben jelent meg az ICOM új, a múzeumi gyűjtés elméletével, gyakorlatával és etikájával, valamint a gyűjtemények fejlesztésével foglalkozó nemzetközi szakbizottsága, a COMCOL első, 2011. október–november fordulóján Berlinben rendezett konferenciájával. Az sem véletlen, hogy ez az új bizottság – teljes nevén: *International Committee for Collecting* – a mai gyűjtésben különösen aktív városi múzeumok 2005-ben alakult ICOM-testületével (CAMOC) együtt rendezte a konferenciát. Témájául az Owain Rhys által is tárgyalt együttműködési stratégiákat választották. Várhatóan a konferencia előadásai kötetben is megjelennek. Itt említhető, hogy a mai gyűjtés témájának két friss fóruma a COMCOL negyedévente megjelenő elektronikus hírlevele (<http://www.comcol-icom.org/newsletter/>) és 2011 decemberében indított blogja (<http://contemporarycollecting.tumblr.com/>); az utóbbit a COMCOL kortárs gyűjtéssel foglalkozó munkacsoportja jegyzi, szerkesztője Arjen Kok, a holland Cultural Heritage Agency of the Netherlands munkatársa.

A hasznos, gondolatébresztő kis kötet szerzője már dolgozik a folytatáson. Társult Zelda Baveystockkal, a témában szintén igen aktív múzeumi szakemberrel, és a kiadónál kötetet állítanak össze a jelenkori gyűjtés problémáiról és lehetőségeiről, széles nemzetközi együttműködés jegyében. Elméleti, tematikus és módszertani szempontból egyaránt átfogó kötetet terveznek, amely szándékuk szerint képet ad majd a kortárs gyűjtés országokként eltérő útjairól, eredményeiről is. A szerkesztők várják a témaajánlásokat. Az érdeklődők a *COMCOL Newsletter* 17. számában találnak ezzel kapcsolatban információkat. Jó lenne, ha tőlünk is több írás jelenne meg ebben a rendkívül aktuális témát összegző majdani kötetben.